

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KAR

TÉZISFÜZET

Dukic Monika

Egy fogyatékos személyekkel kapcsolatos szemléletformáló program hatásának vizsgálata a Solomon-féle négycsoportos kísérleti elrendezés alkalmazásával

Neveléstudományi Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: dr. habil. Zsolnai Anikó

Gyógypedagógia Program

Programvezető: dr. habil. Perlusz Andrea

Témavezető: dr. habil. Perlusz Andrea

A bírálóbizottság tagjai:

Dr. habil. Zászkaliczky Péter, főiskolai tanár, ELTE BGGyK, elnök

Dr. Katona Vanda, egyetemi adjunktus, ELTE BGGyK, belső bíráló

Dr. Egri Tímea, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, külső bíráló

Dr. Berencsi Andrea, egyetemi docens, ELTE BGGyK, titkár

Dr. habil. Papp Gabriella, dékán, ELTE BGGyK, tag

Dr. Podráczky Judit, egyetemi docens, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, tag

Dr. Mészáros György, egyetemi docens, ELTE PPK, póttag

Budapest, 2023

Tartalomjegyzék

<i>Célkitűzés</i>	3
<i>DAT program</i>	4
<i>Anyag és módszerek</i>	7
<i>a, Multidimensional Attitude Scale (MAS)</i>	7
<i>b, Bogardus társadalmi távolságot mérő skála</i>	8
<i>c, Rokonszenv-ellenszenv skála</i>	9
<i>d, ATDP-O skála</i>	9
<i>Eredmények és konklúzió</i>	11
<i>Ábrajegyzék</i>	13
<i>Irodalomjegyzék</i>	13

Bevezetés

Az Európai Bizottság 2010-2020-as Európai Fogyatékoságügyi Stratégiájának célja elsősorban a fogyatékos személyek hatalommal való felruházása (empowerment) volt, hogy a társadalom többi tagjával egyenlő jogokat élvezhessenek, és hozzájussanak a társadalmi részvétel- és az európai gazdaság előnyeire (Európai Bizottság, 2010). Az elmúlt évtizedben elért eredmények ellenére a fogyatékosággal élő személyek továbbra is jelentős akadályokkal szembesülnek, és a többségi társadalom tagjaihoz képest jobban ki vannak téve a kirekesztődés kockázatának. 2021 márciusában az Európai Bizottság elfogadta a fogyatékosággal élő személyek jogainak érvényre juttatását szolgáló 2021–2030 közötti stratégiát (European Commission, 2021), mely megerősítette és megújította a korábbi stratégia fő elemeit az akadályok felszámolása terén – többek között – a hozzáférhetőség, a részvétel, az egyenlőség, a foglalkoztatás, valamint az oktatás és képzés területén. Jól látható, hogy ezen álláspontok összhangban vannak a Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezményrel (továbbiakban: Egyezmény), melynek 2006-os megjelenése kiemelkedő- és átható hatása volt a fogyatékos személyek vonatkozásában, felismerve és elismerve az élet minden területét érintő alapvető emberi jogokat, a társadalomban való teljes és egyenlő részvételüket (Mikola, 2017). Kutatásunkat a fogyatékosággal élő munkavállalók munkaerő-piaci helyzetének javítása iránti mély elkötelezettség vezérli. Ennek a témaválasztásnak legfőbb oka, hogy fontosnak tartjuk a befogadó környezetek iránti hozzáállás formálását, elismerve ennek a hozzáállásnak a döntő szerepét a befogadó munkahelyek kialakításában. Munkánk a fogyatékoságtudomány alaptételeire építve a co-creation, participáció és attitűdvizsgálati módszertanok területét öleli fel. A fogyatékos személyeket szakértőként pozicionálva a folyamatban, a kutatás arra törekszik, hogy új perspektívákkal járuljon hozzá a társadalomtudományokhoz, megvilágítva a munkaerőpiac és a valóban befogadó környezetek létrehozása közötti szimbiotikus kapcsolatot. Mindez elképzelhetetlen a társadalom szemléletformálása nélkül, amelyhez az esélyegyenlőség, az egyenlő bánásmód követelménye és a diszkrimináció tilalmának törvényi szabályozása jó alapot ad. Ugyan az állam a jogi környezet fejlesztésével is törekszik a fogyatékos emberek tisztességes életminőségének biztosítására, valamint a társadalmi folyamatokban való egyenlő részvétel javítására, ez önmagában nem elegendő a fogyatékos személyeket érintő, a társadalomban uralkodó túlnyomóan negatív attitűdök megváltoztatására (Tan et al., 2019; Sánchez et al., 2021; Lotz, 2021). A fogyatékosággal kapcsolatos szemléletformálással foglalkozó nemzetközi kutatások egyik legfontosabb megállapítása és egyben ajánlása, hogy az attitűdváltozás többdimenziós

jelenségként párhuzamos stratégiákat igényel személyes, közösségi vagy szervezeti, valamint kormányzati szinten (Tan et al., 2019). Fisher és Purcal (2017) szisztematikus irodalmi áttekintésük során arra a következtetésre jutottak, hogy a többszintű beavatkozások hatékonyabbnak bizonyulnak, mivel foglalkoznak a fogyatékosokkal kapcsolatos tapasztalatok sokféleségével, megerősítik a pozitív hozzáállást és átalakíthatják az előzetes negatív attitűdöket. Erős bizonyítékok vannak arra is, hogy a fogyatékosokkal élő személyekkel folytatott közvetlen kapcsolat javította az emberek vélekedését, az attitűd ezáltal pozitívabb irányba alakult (Murphy, 2006; McManus et al., 2011; Keith et al., 2015; Fisher & Purcal, 2017). Összességében tehát közelíteni kell az egymástól különböző társadalmi csoportokat ahhoz, hogy a negatív viszonyulás megváltoztatható legyen és a társadalmi folyamatok résztvevői befogadó szemléletet mutassanak (Argyropoulos & Kanari, 2019). A fogyatékos személyekhez kötődő sztereotípiákat, előítéleteket felül kell írni új társadalmi konstrukciókkal (Hannon, 2007), annak érdekében, hogy a tanulásban, a munkában, az életkörülményekben, a társadalmi létezésben egyaránt biztosítva legyen az érintett személyek számára az esélyegyenlőség, méltányosság.

Célkitűzés

A hazai foglalkoztatáspolitikák fontos eleme a hátrányos helyzetű munkavállalói csoportok foglalkoztathatóságának elősegítése; a munkaerőpiactól tartósan távol lévő személyek (re)integrációja, munkaerőpiaci versenyképességük kiegyenlítése. Az elmúlt két évtizedben Magyarországon is jelentős energiákat fordítottak a megváltozott munkaképességű emberek munkaerőpiacra történő be- és visszahelyezésére, a fogyatékos személyek teljes társadalmi inklúziójának egyik elemeként (Mecséri, 2021). Ezért jelen kutatás során célunk egy participatív (*fogyatékos személyek részvételével megalkotott*), stratégiai jelentőségű, szakmailag jól körülhatárolt fogyatékos személyekkel kapcsolatos szemléletformáló program megalkotása és kvantitatív hatásvizsgálata volt, mely a többségi társadalom felnőtt populációját célozza. További célnak tekinthető a K+F tevékenység és a munkaerőpiaci szereplők kapcsolódása, mely érinti az ELTE harmadik missziójának területeit, valamint szélesíti az ELTE, ezen belül az ELTE BGGYK szolgáltatási portfólióját.

A szemléletformáló programot moduláris rendszerben építettük fel, s ezen modulokat a nemzetközi szakirodalmi ajánlásoknak megfelelően alakítottuk ki, fogyatékos személyek participatív közreműködésével. A program megalkotása és lebonyolítása során a participáció legmagasabb szintje volt jellemző, hiszen a fogyatékos személyek részt vettek az ötleteléstől kezdve egészen a lebonyolításig, a program elmeinek kitalálásában, a konkrét interaktív

feladatok megalkotásában, az előadások és a feladatok kivitelezésében, végül az értékelésben és visszajelzésben is. A programmodulok területei, témái Murfitt (2006) ajánlásait is figyelembe véve, olyan saját élményű gyakorlatok, melyek fogyatékos személyek bevonásával kerültek kialakításra és a következőket tartalmazzák: a fogyatékos és nem fogyatékos személyek egyenrangú státuszának biztosítása a program során; egymás megismerésének facilitálása; közös célok elérése, a feladatokban való közös részvétel; ismeretek nyújtása az adott fogyatékosági típusokról. A többszintű, hosszútávú attitűdváltozás elérése érdekében a szemléletformáló programot három alkalom alatt valósítottuk meg. A kvantitatív vizsgálathoz a Findler és munkatársai (2007) által megalkotott – itthon Lendvai (2019) által kipróbált – szituatív Multidimensional Attitude Scale (MAS) attitűdskálának kutatásunkra adaptált változatát alkalmaztuk, mely a fogyatékos személyekkel (*azon belül is a hallássérült- illetve mozgáskorlátozott személyekkel*) kapcsolatos vélekedéseket igyekszik feltérképezni. Annak érdekében, hogy a kis mintán minél megbízhatóbb és érvényesebb vizsgálódást lehessen végezni, a Solomon-féle négycsoportos kísérleti módszert alkalmaztuk, mely képes kontrollálni mind a belső-, mind pedig a külső érvényességet fenyegető hatásokat (Braver & Braver, 1988; Gyulavári et al., 2015; Navarro & Siegel, 2018; Mai et al., 2020). Kutatásunk céljának tekinthető egy olyan termék létrehozása, amely innovatív, tudományos eredményekre alapozott és fogyatékos személyek bevonásával megalkotott szemléletformáló program, illetve annak kvantitatív kutatással, hatásvizsgálattal bizonyított eredményei, melyek jó gyakorlatként összeköthetik az egyetemi- és a vállalati szférát.

DAT program

Fogyatékos személyekkel kapcsolatos participatív¹ szemléletformáló programunk (DAT²) a 2020-as „Doktori Projektek” konzorciális kutatás-támogatási pályázat eredményeként született meg dr. Loványi Eszter, Tóth Adrienn Anita, Détár Andrea, Mányik Richárd és a doktoranduszok témavezetőinek közreműködésével. A kutatás célja kettős szerepet töltött be, egyrészt módszertanában, témájában pilotként szolgált a konzorciumban résztvevő doktorandusz hallgatók kutatásához, másrészt hozzájárult a társadalom szemléletformálásához a fogyatékosággal élő személyekkel kapcsolatban. A kutatócsoport

---

¹ A részvételi vagy participatív paradigmára építve, a participáció elve szerint a fogyatékos személyek, mint tapasztalati szakértők vesznek részt a folyamatban (Sándor, 2018). Kutatásunk során elengedhetetlennek tartottuk, hogy a szemléletformáló program kidolgozásában fogyatékos személyek is aktívan vegyenek részt, így adva teret az érintett emberek hangjának, lehetőséget biztosítva az empowermentre (Marton & Könczei, 2009).

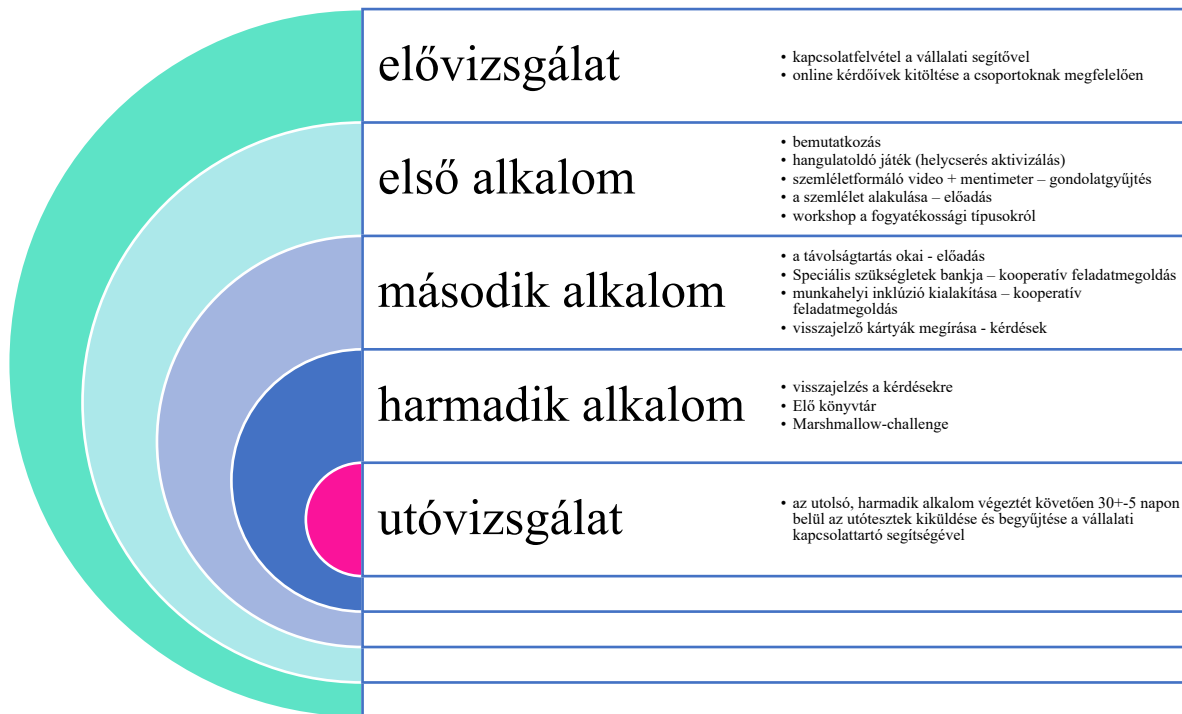
² Disability-Awareness Training – ezen elnevezést alkalmazzuk a szemléletformáló programunkra, hogy a későbbiek során nemzetközi konferenciákon, tanulmányokban bemutatva is értelmezhető legyen.

célja volt egy olyan program megalkotása, amely a többségi populációt célozza, elsősorban nem szakmabeli vagy leendő szakmabeli emberek bevonásával. Ezért választottuk célcsoportul a nyílt munkaerőpiacot. DAT programunk a szervezeti kultúra inkluzívává válását, annak fenntartását támogatja, a szakirodalmak által ajánlott alapelvek figyelembevételével, az egyenlő esélyű hozzáférés eszméjének, gyakorlatának és alkalmazási lehetőségeinek megismertetésével. Szerves részeként jelenik meg a participatív bevonódás és szemlélet. A szemléletformáló programok képesek hosszú távon az elfogadás felé, pozitív irányba mozdítani a hozzáállást (pl. Symeonidou & Loizou, 2018), befolyásolva ezzel a munkahelyi légkört és támogatva a fogyatékos személyek aktív részvételét a társadalmi folyamatokban. Saját programunkat moduláris rendszerben építettük fel, a modulok tartalma a kutatás miatt megegyező volt a próbavizsgálat és a későbbi kutatások során is, minimális módosítások előfordultak a konkrét helyszínt és igényeket tekintve (pl. kezdés időpontja; csoportos feladatoknál a csoportokba kerülő egyének száma; programok hosszának kiterjesztése a felmerülő kérdések függvényében).

A DAT három alkalmas program, mely alkalmanként 3±fél órát vett igénybe. A program hosszát az aktivitás és a bevonódás szintje is befolyásolta. E három alkalom egymást követő heteken került megvalósításra, így biztosítva a folytonosságot és a kapcsolódást a kísérleti csoport és a kutatók, valamint a tapasztalati szakértők között. Az alkalmakat a három doktorandusz hallgató, továbbá dr. habil Perlusz Andrea kutatásvezető és a két tapasztalati szakértő irányította; Dr. Loványi Eszter a hallássérült személyek csoportját, míg Mányik Richárd a mozgáskorlátozott személyek csoportját képviselve.

Három alkalmas programunk első napján a fogyatékossgal kapcsolatos ismeretek gyakorlatias átadása a hangsúlyos, melyen workshop jellegűen dolgozzuk fel a különböző fogyatékossgai típusok egyéni sajátosságait, jellemzőit, bizonyos esetekben szimulációt is alkalmazva. A második alkalommal egy kooperatív feladatot teljesítenek a jelen lévő csapatok, ahol a „Speciális szükségletek bankja” című szöveg feldolgozása során az egyetemes tervezés, észszerű alkalmazkodás elve, a hozzáférhetőség és a „Semmit Rólunk Nélkülünk!” elvek kerülnek fókuszba. Szintén a második alkalommal kerül megvalósításra egy közös projekt, ahol az adott vállalat saját környezetének-, illetve munkafolyamatainak akadálymentesítési lehetőségeire fókuszálva kapnak feladatot a csoportok. Ekkor különböző megváltozott munkaképességű személyek önéletrajzát kapják meg a csoportok és egy meghatározott szempontrendszer mentén kidolgoznak egy startégiát az adott személy foglalkoztatására. Az utolsó alkalmon Élő Könyvtár programot biztosítunk a résztvevőknek, ahol autizmus spektrum zavarban érintett hölgy, intellektuális képességzavarban érintett lány, gyengénlátó lány és

hallássérült férfi, valamint Eszter és Richárd a beszélgetőpartnerek. A program lezárása egy csapatépítő elem, ahol a tapasztalati szakértők a jelenlévőkkel közösen teljesítik a Marshmallow-challenget a közös tevékenykedés, pozitív légkör, csapatszellem és jó időtöltés jegyében. A program pontos felépítését az 1. ábra szemlélteti.

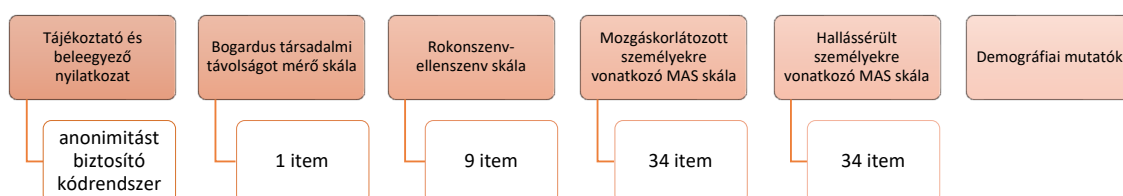

ábra 1. A szemléletformáló programunk (DAT) felépítésének váza

Az inklúzió fókusz a környezeten van, így, ha az kellő módon tud reagálni a benne élő emberek igényeire, szükségleteire, akkor minden egyén kölcsönös befogadása sikeres lehet, így a sokféleség minden aspektusa felértékelődhet (Varga, 2015). A DAT a társadalmi kihívások kezelésének egy aspektusát hivatott erősíteni a társadalmi felelősségvállalás hangsúlyozásával. A vállalati szféra felsőoktatási intézményekkel való K+F célú együttműködése mindkét fél számára jó lehetőséget biztosít az egymástól való tanulásra és elengedhetetlen a jó gyakorlatok kialakításához, implementálásához. Tudományos alapokon nyugvó, participatív szemléletformáló programunk létrejötté hozzájárul a munkaerőpiac befogadóképességének növelésével a fogyatékos emberek társadalmi inklúziójához.

Anyag és módszerek

Kutatásunk első fázisában próbavizsgálatot végeztünk. Általános célkitűzésünk az általunk megalkotott participatív, fogyatékossgal kapcsolatos szemléletformáló program kipróbálása volt, kutatással kísérve, piaci szereplő bevonásával, fogyatékossgal nem érintett felnőtt populáció számára. Ezt leszűkítve a próbavizsgálattal felmértük a mintavételezés és a kontrollcsoport kialakításának sajátosságait, a kérdőív kitöltésének megvalósíthatóságát, a vállalattal való kapcsolatfelvétel/kapcsolattartás módjait, a program és a kutatás pontos időtartamát, költségeit. Ebben a fázisban még nem volt konkrét célunk a Solomon-féle négycsoportos kísérleti elrendezés szerinti statisztikai adatok vizsgálata, csak az elrendezésnek megfelelő csoportalakítás, valamint a kutatás és a design nehézségeinek és sajátosságainak feltárása. A kérdőív kapcsán vizsgáltuk a lemorzsolódást, mely csoportok lehetnek jobban/kevésbé érintettek és ez mennyiben befolyásolja kutatásunk sikerességét. A kísérleti csoportot a programra jelentkező személyek alkották, míg a kontrollcsoportba azok kerülhettek, akik nem vettek részt a strukturált szemléletformáló programban, de a kísérleti csoporthoz hasonlóan az adott vállalat munkatársai voltak. A mintavétel nem valószínűségi alapon, önkiválasztásos módon történt. Az elővizsgálatra az első programot megelőzően, míg az utóvizsgálatra a program harmadik alkalmát követő 30 ± 5 . napon került sor egy online felületen. A kérdőív felépítését a 2. ábra mutatja, s az ehhez alkalmazott skálákat alább ismertetjük.

ábra 2. A próbavizsgálathoz használt kérdőív felépítése

a, *Multidimensional Attitude Scale (MAS)*

Findler és munkatársai (2007) egy olyan attitűdskála létrehozását tűzték ki célul, mely biztos elméleti alapokon áll és szilárd pszichometriai mutatókkal rendelkezik. A skála az attitűd hármas szerkezetére épít, affektív, kognitív és viselkedéses itemeket tartalmaz. Statisztikai vizsgálataik megerősítették, hogy a három komponens mérsékelten kapcsolódik egymáshoz, tehát azonos alappal rendelkeznek, ugyanakkor mégis különböző entitásokat képviselnek. Eredményeikkel tehát alátámasztották a többdimenziós jelenség feltárására irányuló eljárás alkalmazhatóságát. Az eszköz egyidejű érvényességét az ATDP skálával (affektív és

viselkedés) tesztelték. Összeségében az attitűdskálát megfelelő belső konzisztenciája és érvényessége miatt jól használhatónak ítélték meg, azonban a szerzők figyelmeztettek arra, hogy a kérdőív felépítését befolyásolhatták kultúra-specifikus tényezők, és hogy az eszközt más országokban is meg kell vizsgálni a kultúrák közötti validáció érdekében (Stevens et al., 2013). A kérdőív sajátosságai közé tartozik, hogy bár önkitöltős direkt módszer, mégis projekciós technikán alapul. Ez a megoldás csökkentheti annak kockázatát, hogy a válaszadók saját vélekedéseiktől eltérő, de társadalmilag elfogadható válaszokat jelöljenek az egyes itemekre (Findler et al., 2007). A három dimenzió összesen 34 itemet tartalmaz, 16 affektív, 10 ismereti és 8 viselkedéses komponenst. Az érzelmi alskála 6-8-ig, az ismereti alskála 17-26-ig és a viselkedéses alskála 33-34-ig tartó itemei fordítottak, így az eredmények feldolgozása során erre külön figyelmet kell fordítani. A válaszokat egy 5 fokú Likert típusú skálán lehet jelölni, mely 1 (*egyáltalán nem*) és az 5 (*teljes mértékben*) között mér, maximálisan elérhető 170-es pontszámmal. Minél magasabb egy személy pontszáma, annál negatívabb attitűdöt feltételezhetünk. Az eredeti szituációban az interakció egy kerekesszéket használó személy és Joshep/Michelle között zajlik, mely kutatásunk szempontjából ideális, azonban vizsgálatunkban hangsúlyos elem a hallássérült személyekkel kapcsolatos attitűdök meghatározása is, így kérdőívünkben a skálát kétszer alkalmaztuk. Ennek létjogosultságát a kérdőív magában hordozza, hiszen moduláris eszköz révén, sokféle helyzethez és fogyatékosághoz illeszthető (Vilchinsky et al., 2010; Stevens et al., 2013; Wöhrle et al., 2018; Lu & Kim, 2017). Próbatvizsgálatunk során a Lendvai (2019) által magyarrá fordított skálát vettük alapul.

b, Bogardus társadalmi távolságot mérő skála

A társadalmi távolság mérését főleg az előítéletkutatásokban alkalmazzák gyakran, ez egy fajtája az attitűdmérésnek (Héra, 2011). A vizsgálatban résztvevő személyektől azt kéri, hogy jelöljék, milyen mértékű intimitást hagynának jóvá maguk és más társadalmi csoportok tagjai között (Forgács, 2017). Kutatásunkhoz a Lendvai (2019) által alkalmazott Diószegi és Fehér (2005) nyomán készített 6 fokozatú egy itemes skálát alkalmaztuk, melyben a skála két végpontja 1 (*elfogadnám családtagnak*) és 6 (*egy országban sem laknék vele*), amiből válaszadóink egy választ jelölhettek.

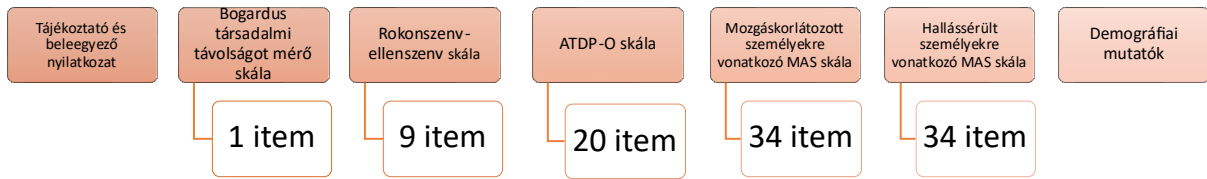
c, *Rokonszenv-ellenszenv skála*

A rokonszenv-ellenszenv dimenzióban történő mérés segíthet feltárni a marginalizált helyzetben lévő csoportokkal kapcsolatos attitűdöket és sztereotípiákat (Murányi, 1999). Lendvai (2019) egy fogyatékos személyekkel kapcsolatos skálát alkotott Erős és munkatársai (1996) alapján, amelyben 9 féle fogyatékosági csoportba sorolható személyek tagjait vázolja fel. Ezen az 5 fokú Likert-skálán (1: nagyon ellenszenves - 5: nagyon rokonszenves) kell jelölniük a válaszadóknak, mennyire tartják rokonszenvesnek vagy ellenszenvesnek az adott csoportba tartozó személyeket.

Ezt követően, kutatásunk második fázisa során validáltuk a MAS kérdőívet. Annak érdekében, hogy participatív szemléletformáló programunkhoz kapcsolatosan megbízható és érvényes vizsgálódásokat végezhesünk, szükségesnek tartottuk a MAS skálát reprezentatív nagymintás vizsgálatnak alávetni. Ennek érdekében megbíztunk egy piackutató vállalatot, akik egy 1000 fős magyarországi reprezentatív mintát biztosítottak. A kutatáshoz használt kérdőív a MAS skálán kívül tartalmazta az pilótavizsgálat során említett további skálákat, valamint kiegészült az ATDP-O skála magyar nyelvű változatával.

d, *ATDP-O skála*

Az ATDP skálát a neurotipikus személyek fogyatékos személyekkel kapcsolatos általános attitűdjeinek feltérképezésére hozták létre (Yuker et al., 1970). Ez az eszköz az egyik legelterjedtebb a nemzetközi szakirodalomban, számos nyelvre fordították le és tesztelték használhatóságát (Lam et al., 2010). A kérdőívben szereplő itemek tartalmát a szerző szakirodalmi áttekintésekből és pszichológusokkal folytatott megbeszélésekből merítette. A kérdőívnek jelenleg három formája ismert: az O típus, mely 20 itemből áll, továbbá ennek továbbfejlesztett változatai (A és B), amelyek kibővítve 30 tételt tartalmaznak. Az ATDP a kitöltők egyetértését egy hatpontos Likert-típusú skála segítségével méri, amely -3-tól (nagyon nem értek egyet) +3-ig (nagyon egyetértek) terjed (a 2.,5.,6.,11. és 12. item fordítottan mér). A pontszámok 0-120 között mozoghatnak (a skála értékelése 1-6 pont között történik), a magasabb pontszám a fogyatékos személyek iránt elfogadóbb hozzáállást, míg az alacsonyabb pontszámok diszkriminatív vagy elutasító hozzáállást tükröznek (Lendvai, 2019; Arabi et al., 2021). A végleges kérdőív felépítése a 3. ábrán látható.

ábra 3. A nagymintás vizsgálathoz használt kérdőív felépítése

Végezetül, a kutatás harmadik fázisában a fogyatékossgal kapcsolatos, participatív szemléletformáló programunk hatásvizsgálatát végeztük el a Solomon-féle négycsoportos kísérleti elrendezés segítségével. Célul tűztük ki, hogy kutatásunk érvényes és megbízható legyen, és segítse a fogyatékos emberek munkahelyi befogadásának előmozdítását, valamint, hogy kutatásunk hozzájáruljon az evidencia alapú szemléletformáló programok jó gyakorlatként való terjedéséhez. A Solomon-féle négycsoportos kísérletet az egyik legszigorúbb és legrobosztusabb kutatási módszernek tekintik hatásvizsgálatok esetén, amely mind a valódi kísérleti, mind a kvázi-kísérleti vizsgálatokban alkalmazható (pl. McGahee et al., 2009; Shihusa & Keraro, 2009; Levy & Ellis, 2011; Diaz & Dio, 2017). A kísérletben 4 csoport szerepel, melyekbe véletlenszerűen sorolják be az előzetesen kiválasztott személyeket. Az 1. és a 2. csoport klasszikus kísérletet alkot, a 3. csoport kísérleti ingerben részesül, előtesztet azonban nem vesznek fel velük, a 4. csoporttal pedig csak utótesztet vesznek fel. Ez az eljárás azon felül, hogy képes kontrollálni az interakciós teszthatásokat - tehát csökkenti a belső érvényességet fenyegető hatásokat - figyelembe veszi az összes többi külső változót is, túllépve az elő- és utótesztes kontrollcsoportos, valamint az utótesztes kontrollcsoportos módszerek korlátain (Braver & Braver, 1988; Gyulavári et al., 2015; Navarro & Siegel, 2018). Ezen túlmenően vizsgálni lehet két tényező statisztikai értelemben vett interakcióját is, vagyis meg lehet állapítani, módosítja-e az előteszt a beavatkozás hatását - más hatása van-e a beavatkozásnak azoknál, akik esetében előtesztet végeznek, mint azoknál, akiknél nem (Campbell & Stanley, 1963). Mivel jelen kutatásban nem rendelkezünk kellő kontrollal a külső változók felett és nem tudtuk véletlenszerűen kijelölni a résztvevőket - ezáltal garantálni a minta homogenitását - vizsgálatunk kvázi-kísérleti eljárásnak minősül.

<i>Solomon-féle négycsoportos kísérlet</i>	<i>IDŐ -----»30±5 nap</i>		
	<i>ELŐTESZT</i>	<i>HATÁS</i>	<i>UTÓTESZT</i>
<i>A - kísérleti csoport I.</i>	<i>O₁</i>	<i>X</i>	<i>O₂</i>
<i>B - kontrollcsoport I.</i>	<i>O₃</i>		<i>O₄</i>
<i>C - kísérleti csoport II.</i>		<i>X</i>	<i>O₅</i>
<i>D - kontrollcsoport II.</i>			<i>O₆</i>

ábra 4. Solomon-féle négycsoportos kísérlet elrendezése, Navarro és mtsi. (2018) nyomán

A vállalatok kiválasztása nem valószínűségi mintavételi technikával, hólabda módszerrel történt ajánlások, illetve megkeresések alapján. A vállalatokon belül, a kísérleti csoportba jelentkező személyeket random módon besoroltuk az A és a C csoportokba, a kutatásra jelentkezőket pedig a B és a D csoportokba. A kutatás elvégzése hasonlóan a pilóta vizsgálathoz, online felületen és az idői tényezőket betartva történt. Az adatok elemzéséhez, és magához a hatásvizsgálat elvégzéséhez a Braver és Braver (1990) által javasolt metaanalízist vettük alapul.

Eredmények és konklúzió

Jelen kutatás hozzájárul a fogyatékos tudomány folyamatosan bővülő elméleti korpuszához azzal, hogy egy fogyatékos személyekkel kapcsolatos participatív szemléletformáló program hatékonyságát vizsgálja a mozgáskorlátozott-, illetve hallássérült személyekkel kapcsolatos attitűdök megváltoztatásának tekintetében. A vizsgálathoz használt szituatív MAS attitűdskála alkalmazásával képesek voltunk felmérni a két fogyatékosági csoporttal kapcsolatos attitűdök változását a program következtében. Annak érdekében, hogy minél inkább kontrolláljuk a reliabilitási mutatókat, egy reprezentatív mintán bemérve a MAS skálákat faktoranalíziseknek vetettük alá, s ezáltal revideáltuk skáláinkat. Az eredeti skálák faktorstruktúrája megváltozott, ugyanakkor egybefüggött a nemzetközi szakirodalmi ajánlásokkal. Végül mindkét esetben egy 28 ítemes skálát alkalmaztunk az attitűdök felmérésére. Szemléletformáló programunkhoz kapcsolódó hatásvizsgálatunk a Solomon-féle kísérleti elrendezésnek megfelelő kvázi-kísérleti eljárás alapján alapult. Ennek során összehasonlítottuk a beavatkozásban résztvevő és a beavatkozásban részt nem vevő személyek attitűdjeit, s eredményeink alátámasztották előzetes feltételezésünket, miszerint egy tudományos alapokra helyezett, participatív szemléletformáló program képes a résztvevők fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdjének pozitív irányú megváltoztatására. Fontosnak

tartottuk elméletünk bizonyítását, hiszen a fogyatékos emberekkel kapcsolatos negatív attitűdök diszkriminációhoz, kirekesztéshez és társadalmi elszigetelődéshez vezethetnek. A fogyatékos személyekkel kapcsolatos pozitív attitűdök előmozdításával a szemléletformáló programok hozzájárulhatnak e negatív következmények csökkentéséhez, és elősegíthetik az inklúziót.

A jövőbeli hazai kutatások e tanulmányra építve vizsgálhatják a szemléletformáló programok hosszútávú hatásait a fogyatékos emberekkel kapcsolatos attitűdökre. Ez magában foglalhatja a résztvevők hosszabb időn keresztül történő nyomon követését annak felmérése érdekében, hogy a megfigyelt attitűdváltozások tartósak-e, vagy idővel elhalványulnak. Ugyan jelen kutatásnak nem volt célja, azonban a szemléletformáló programok közvetlen monitorozása, a programmal kapcsolatos visszajelzések, megélések feltérképezése segíthet az adott program hatásának árnyaltabb vizsgálatában. Emellett a további kutatások során fel lehetne tárni azokat az egyéb tényezőket, amelyek befolyásolhatják a fogyatékos emberekkel kapcsolatos attitűdöket, például az egyéni meggyőződéseket, a társadalmi normákat és a kulturális értékeket. Ezen tényezők azonosításával a kutatók átfogóbb és célzottabb programokat tervezhetnek, amelyek a résztvevők igényeihez és tapasztalataihoz igazodnak. Összességében a kutatás fontos következtetései támogatják a fogyatékos személyeket, a munkáltatókat és minden szereplőt, aki érdekelt az érintett személyek nagyobb mértékű befogadásának és részvételének előmozdításában. A tudatosság növelésével és a fogyatékos emberek iránti pozitív hozzáállás előmozdításával az érintett személyek involváltabbak lehetnek a társadalomban és teljes mértékben kiaknázhathatják a bennük rejlő potenciálokat. Ez pedig a fogyatékos emberek számára valódi lehetőségeket és jobb életminőséget, valamint mindenki számára sokszínűbb és befogadóbb társadalmat eredményezhet.

Ábrajegyzék

ábra 1. A szemléletformáló programunk (DAT) felépítésének váza.....	6
ábra 2. A próbavizsgálathoz használt kérdőív felépítése	7
ábra 3. A nagymintás vizsgálathoz használt kérdőív felépítése	10
ábra 4. Solomon-féle négycsoportos kísérlet elrendezése, Navarro és mtsi. (2018) nyomán..	11

Irodalomjegyzék

Arabi, H., Adarmouch, L., & Eladip, G. A. (2021). The assessment of student doctors' attitude towards disabled people after teaching them a module. *Acta Bio Medica: Atenei Parmensis*, 92(2). DOI: 10.23750/abm.v92i2.9547

Argyropoulos, V., & Kanari, C. (2019). The role of non-formal learning environments in education and socialization of children with visual disability: the case of museums. In: S. Halder & V. Argyropoulos (Eds) *Inclusion, Equity and Access for Individuals with Disabilities. Insights from educators across the world* (pp. 125-151).

Braver, M. W., & Braver, S. L. (1988). Statistical treatment of the Solomon four-group design: A meta-analytic approach. *Psychological bulletin*, 104(1), 150-154. DOI: 10.1037/0033-2909.104.1.150

Braver, S. L., & Braver, M. C. W. (1990). Meta-analysis for Solomon four-group designs reconsidered: A reply to Sawilowsky and Markman. *Perceptual and Motor Skills*, 71(1), 321-322. DOI: 10.2466/pms.1990.71.1.321

Campbell, D. T., Stanley, J. C., & Gage, N. L. (1963). *Experimental and quasi-experimental designs for research*. Houghton, Mifflin and Company.

Diaz, E. D., & Dio, R. V. (2017). Effectiveness of Tri-in-1 strategic intervention materials for grade 9 students through solomon four-group design. *Published in Asia Pacific Journal of Education, Arts and Sciences*, 4(1). E-ISSN 2362-8030

Diószegi, B., & Fehér, B. (2005). A deliberációs csoportok társadalmi távolságérzetének változása és ennek okai. In A. Örkény, & M. Székely (szerk.), *Magyar Agora*, 159-171.

Egyesült Nemzetek Szervezete (20006). Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló ENSZ-egyezmény (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*). G.A. Res. 61/611, U.N. GAOR, 61st Sess., U.N. Doc. A/RES/61/611.

Erős, F., Fábrián, Z., Enyedi, Z., & Fleck, Z. (1996). Előítéletek, autoritarizmus, és politikai ítéletek, autoritarizmus és politikai attitűdök a posztkommunista átalakulás idején: Magyarország, 1994 (Kérdőíves vizsgálat). Budapest, MTA Pszichológiai Intézete.

Európai Bizottság (2010). Európai fogyatékosági stratégia 2010-2020: megújított elkötelezettség az akadálymentes Európa megvalósítása iránt. *A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának*. Brüsszel, COM(2010) 636 végleges.

- European Commission (2021). Union of Equality. Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030. Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi:10.2767/31633
- Fisher, K. R., & Purcal, C. (2017). Policies to change attitudes to people with disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(2), 161-174. DOI: 10.1080/15017419.2016.1222303
- Forgács, A. (2017). *Fejezetek a kommunikáció szociálpszichológiájából*. Budapest, Akadémiai Kiadó. DOI: 10.1556/9789634541059.
- Gyulavári, T., Mitev, A. Z., Neulinger, Á., Neumann-Bódi, E., Simon, J., & Szűcs, K. (2015). *A marketingkutató alapjai*. Budapest, Saldo kiadó és könyvesbolt.
- Hannon, W. P. (2007). *The relationships between institutional and teacher background variables and teachers' attitudes toward medically fragile children in the classroom* (PhD Thesis). University of South Alabama.
- Héra, G. (2011). Az előítéletesség újradefiniálása. *Új Ifjúsági Szemle*. 2011(1), 39-52.
- Keith, J. M., Bennetto, L., & Rogge, R. D. (2015). The relationship between contact and attitudes: Reducing prejudice toward individuals with intellectual and developmental disabilities. *Research in developmental disabilities*, 47, 14-26. DOI: 10.1016/j.ridd.2015.07.032
- Lam, W. Y., Gunukula, S. K., McGuigan, D., Isaiah, N., Symons, A. B., & Akl, E. A. (2010). Validated instruments used to measure attitudes of healthcare students and professionals towards patients with physical disability: a systematic review. *Journal of neuroengineering and rehabilitation*, 7, 1-7. DOI: 10.1186/1743-0003-7-55
- Lendvai, L. (2019). *A látássérült személyekkel kapcsolatos többségi attitűdök és azok percepciója* (PhD Thesis). Budapest, Eötvös Loránd University.
- Levy, Y., & Ellis, T. J. (2011). A guide for novice researchers on experimental and quasi-experimental studies in information systems research. *Interdisciplinary Journal of information, knowledge, and management*, 6, 151.
- Lu, J., & Kim, K. H. (2017). Understanding self-report Multidimensional Attitudes Scale Toward People with Disabilities: An exploratory analysis. *Rehabilitation Psychology*, 62(2), 110. DOI: 10.1037/rep0000138
- Mai, N. N., Takahashi, Y., & Oo, M. M. (2020). Testing the Effectiveness of Transfer Interventions Using Solomon Four-Group Designs. *Education Sciences*, 10(4), 92. DOI: 10.3390/educsci10040092
- McGahee, T. W., & Tingen, M. S. (2009). The use of the Solomon four-group design in nursing research. *Southern Online Journal of Nursing Research*, 9(1), 77-84.
- McManus, J. L., Feyes, K. J., & Saucier, D. A. (2011). Contact and knowledge as predictors of attitudes toward individuals with intellectual disabilities. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(5), 579-590. DOI: 10.1177/0265407510385494

- Mecséri, J. (2021). Mit tehet egy nagyvállalat a fogyatékossgal élő személyek integrációja érdekében? In: Perlusz, A., Cserti-Szauer, Cs., Sándor, A. (Eds.) *Fogyatékos emberek a 21. századi magyar társadalomban*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar.
- Mikola, O., I. (2017). *A Fogyatékossgal Élő Személyek Jogvédelme A Fogyatékosjogi Ensz-Egyezményben*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktori repozitórium.
- Murányi, I. (1999). *Identitás és előítélet*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. ISBN 97896391-582832006
- Murfitt, K. F. (2006). *Attitude change in employment of people who have a disability*. Deakin University Library. DOI: 10.9721/b.98172
- Navarro, M. A., & Siegel, J. T. (2018). *The SAGE Encyclopedia of Educational Research, Measurement, and Evaluation*. Thousand Oaks, SAGE Publications, Inc.
- Sánchez, M. T., Chacón-López, H., Caurcel Cara, M. J., & Valenzuela Zambrano, B. (2021). Attitudes towards persons with disabilities by educational science students: Importance of contact, its frequency and the type of disability. *International Journal of Disability, Development and Education*, 68(5), 617-626. DOI: 10.1080/1034912X.2020.1716960
- Shihusa, H., & Keraro, F. N. (2009). Using advance organizers to enhance students' motivation in learning biology. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 5(4), 413-420. DOI: 10.12973/ejmste/75290
- Stevens, L. F., Getachew, M. A., Perrin, P. B., Rivera, D., Olivera Plaza, S. L., & Arango-Lasprilla, J. C. (2013). Factor analysis of the Spanish Multidimensional Attitudes Scale Toward Persons with Disabilities. *Rehabilitation psychology*, 58(4), 396. DOI: 10.1037/a0034064
- Symeonidou, S. & Loizou, E. (2018) Disability studies as a framework to design disability awareness programs: no need for 'magic' to facilitate children's understanding, *Disability & Society*, 33(8), 1234-1258. DOI: 10.1080/09687599.2018.1488677
- Tan B. S., Wilson E., Campain R., Murfitt K., & Hagiliassis N. (2019). Understanding negative attitudes toward disability to foster social inclusion: An Australian case study. In: Halder S. & Argyropoulos V. (Eds.) *Inclusion, Equity and Access for Individuals with Disabilities. Insights from educators across the world* (41-65). Singapore, Palgrave Macmillan.
- Varga, A. (2015). *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Intézet, Pécs.
- Vilchinsky, N., Werner, S., & Findler, L. (2010). Gender and attitudes toward people using wheelchairs: A multidimensional perspective. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 53(3), 163-174. DOI: 10.1177/0034355209361207
- Wöhrle, J., Franke, S., & Kissgen, R. (2018). The German Multidimensional Attitude Scale Toward Persons With Disabilities (G-MAS): A factor analytical study among high-school students. *Rehabil Psychol*. 63(1), 83-91. DOI: 10.1037/rep0000170
- Yuker, H. E., Block, J. R., & Young, J. H. (1970). *The measurement of attitudes towards disabled persons scale*. Albertson, NY: Ina Mend Institution.

KÖZLEMÉNYEK

Dukic, M. (2021). A Solomon-féle négycsoportos kísérleti elrendezés kipróbálása egy szemléletformáló iskolai program hatásának vizsgálata során. In *Intézményi ÚNKP konferencia* (p. 97).

Dukic, M. (2021). Inklúzió, avagy a diverzitás iránti elkötelezettség. In *Fogyatékos emberek a 21. századi magyar társadalomban* (pp. 101–109).

Dukic, M., & Mecséri, J. (2018). The High 5! disability awareness program and its impact on its participants. In *6th IRI International Educational Conference* (p. 11).

Dukic, M., & Mecséri, J. (2019). The High 5! disability awareness program and its impact on its participants. *Opus et Educatio*, 6(4), 490-501. <https://doi.org/10.3311/ope.349>

Dukic, M., & Perlusz, A. (2019). Az „Adj egy ötöst!” szemléletformáló iskolai program első tapasztalatai a benne résztvevő szereplők tekintetében. In *Rehabilitáció – életkorok, intézmények, szükségletek és lehetőségek a szolgáltatások hazai rendszerében* (pp. 30–38).

Dukic, M., & Perlusz, A. (2019). Az „Adj egy ötöst!” szemléletformáló iskolai program eredményessége a statisztikai adatok tükrében. In *Neveléstudomány – Horizontok és dialógusok. XIX. Országos Neveléstudományi Konferencia. Absztraktkötet* (p. 38).

Dukic, M., & Perlusz, A. (2023). Fogyatékos személyekkel kapcsolatos szemléletformálás az inkluzív társadalom kialakításának jegyében - egy pilótavizsgálat tapasztalatai. *Gyógypedagógiai szemle: a magyar gyógypedagógusok egyesületének folyóirata*, 51(1), 78–94. <http://doi.org/10.52092/gyosze.2023.1.5>

Perlusz, A., & Dukic, M. (2023). A fogyatékossgal élő személyek elfogadását és munkaerőpiaci elhelyezkedését támogató participatív szemléletformáló program kidolgozásának és piaci környezetben történő alkalmazásának tapasztalatai a kutatási eredmények tükrében. In *9. Fogyatékossgtudományi Konferencia* (pp. 17–18).

Tóth, A. A., Dukic, M., & Détár, A. (2021). Az inkluzív munkahelytől az inkluzív társadalomig. In *A neveléstudomány válaszai a jövő kihívásaira. XXI. Országos Neveléstudományi Konferencia. Program, előadás-összefoglalók* (p. 208).